

Z JESKYNĚ NA SVĚTLO Pedagogika a heuristika profesora Dagfinna Føllesdala¹

V jednom nedávném rozhovoru navrhl matematik a filosof Dagfinn Føllesdal² myšlenkový experiment sestávající z následující otázky: „Kdybyste měli strávit svůj život na pustém ostrově s filosofem, koho byste si vybrali?“³ Odpovědí profesora Føllesdala nebyl Aristotelés, Descartes, Leibniz, Frege, Husserl ani Quine, ale český kněz, matematik a filosof Bernard Bolzano (1781–1848), který byl za rakouské monarchie zbaven práva kázat, vyučovat a publikovat. Znalci však dobře věděli, kdo Bolzano je a že v průběhu svého skromného života vytvořil bohaté filosofické dílo universální hodnoty.

1. Bolzanův vliv

Sebrané spisy Bernarda Bolzana tvoří kolos nejen objemem, ale také rozsahem témat a rozmanitostí textů, klerikálních v pravém slova smyslu. Jeho průkopnická díla v matematice, logice, metodologii, etice, politice či filosofii náboženství a vědy vznikala jak v Praze, tak v Těchobuzi, vesnici v jižních Čechách, kde žil v exilu v letech 1823 až 1842. Zde se ponořil do studia teorie vědy a napsal své stěžejní dílo *Vědosloví (Wissenschaftslehre)*. Stejně tak se věnoval vědeckému bádání a vytvořil metodu zkoumání divů světa. Se svou vědeckou zvědavostí působí Bolzano překvapivě moderně. Měl vzácný dar být mužem své doby a zároveň se o dvě století později jevit jako náš současník. Ve svých vědoslovných úvahách odhalil například ideál čistě „objektivní představy“ oddělené od intuice

¹ Tento článek byl poprvé publikován 22. června 2022 v norském časopisu *Salongen*. Jeho autor, Josef Novák, je český filosof, který odešel z Československa do exilu v roce 1977. V zahraničí například editoval knihu *On Masaryk* (Rodopi, 1988). Do Čech se vrátil v roce 1994 a pod pseudonymem Petr Milén vydal knihy *Promluvy z exilu* (1990), *Pláč a naděje nové Evropy* (1998) a *Geometrie v dějinách náboženství* (2015). Působil také v rozhlasové stanici Svobodná Evropa a v týdeníku Prague Post.

² Dagfinn Føllesdal se narodil 22. června 1932 v norském Askimu. Studoval na Harvardu, kde získal doktorát pod vedením W. V. O. Quina. Většinu svého života přednášel na Stanfordské universitě. Jeho dílo se nachází na pomezí filosofie jazyka (extenzivně psal např. o modální logice) a fenomenologie (zejména Edmunda Husserla).

³ *Norsk filosofisk tidsskrift*, 1, 2020.

v Kantově smyslu a schopné překonat obtíže vědeckého poznání. Reagoval nejen na Kantův transcendentalismus, ale také na všechny druhy subjektivismu, bez ohledu na původ. Rovněž Bolzanův výklad logiky jako vědosloví, nastiňující „jak by bylo možno rozdělit celou oblast pravdy účelným způsobem na jednotlivé ... vědy“, působí současně, stejně jako ve své době zcela radikální náčrt výlučně logického základu vědy – což je úkol přetrvávající do přítomnosti. Nic z toho by nebylo možné, kdyby Bolzano nebyl „racionálně osvětleným“ mužem, tj. filosofem, zabývajícím se systematickým rozpracováním nového výkladu logiky v souladu s ideou universálnosti matematické metody.

Dnešní badatelé se pozastávají nad tím, že Bolzano dokázal napsat své průkopnické *opus magnum*, *Vědosloví*, daleko od knihoven, v malé vesničce Těchobuzi u Mladé Vožice. Musím podotknout, že tohle místo dobře znám, protože jsem vyrůstal necelých deset kilometrů odtud. Bolzano tu v naprosté samotě českého venkova vytvořil dílo, jež odolalo zubu času. Nemohl se pravidelně stýkat s intelektuály své velikosti, ale pracoval obklopen „všemi krásami světa“ – květinami, hvězdami, třešňovými sady, zoranými poli, pastvinami a rolníky s jejich dobytkem. Bylo to právě na přednáškách Dagfinna Føllesdala, které jsem navštěvoval v polovině osmdesátých let, kdy jsem si uvědomil, s jak duchaplným myslitelem se setkáváme. I když byl Bolzano průkopníkem nových myšlenek jak ve filosofii, tak ve filosofické antropologii, srovnatelný s Descartem nebo Leibnizem, bylo to až při studiu na Stanfordské universitě, tisíce kilometrů od Těchobuze, kde jsem objevil jeho dílo.

S profesorem Føllesdalem jsem se poprvé osobně setkal v jeho kanceláři na katedře filosofie ve Stanfordu na jaře 1984. Jeho jméno jsem už znal (četl jsem jeho knížku *Husserl und Frege: ein Beitrag zur Beleuchtung der Entstehung der phänomenologischen Philosophie*) a věděl jsem, že je to analytický filosof, který se ve svých přednáškách věnuje kontinentálním filosofům – Evropanům, jakými byli Bolzano, Brentano, Husserl nebo Heidegger. Také jsem věděl o jeho zájmu o antropologii. Føllesdal si byl plně vědom antropologického aspektu Kanta, jenž si dal za úkol revidovat veškeré znalosti s cílem najít odpověď na otázky (co mohu vědět, co mám dělat, v co mohu doufat), které všechny „odkazují na antropologickou otázku: Co je člověk.“⁴ Ale protože se Kantův *apriorní* základ týká pouze jevů, „věci samy o sobě“ jsou ponechány skeptickému myšlení, „nejsme-li o nich schopni soudit“. Jenže „představy, věty či pravdy samy o sobě“ se vztahují k tomu, co je pro nás z hlediska *objektivního* poznání důležité, neboť vypovídají, „jak to skutečně jest“ – například s Bohem, člověkem a jeho duší.

Protože Kantovy myšlenky o těchto prvcích poznání nejsou odděleny od skepticismu, jejich revidovanou verzi začlenil Føllesdal do své vlastní „antropologické“ filosofie. Ačkoli se nejedná o něco, co by přímo na přednáškách tvrdil, rozuměl jsem jeho filosofii tak, že se opírala nejen o učení sv. Augustina, který

⁴ E. Tugendhat, *Anthropologie statt Metaphysik*, Mnichov 2010, str. 36. Srv. M. Heidegger, *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, Frankfurt am Main 1989, str. 11, a Kantovu knihu *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, Hamburg 2000.

je obvykle považován za prvního, kdo rozlišuje mezi otázkami „kdo jsem“ a „co jsem“ (*Význání*, X, 6), ale také o Bolzanovo dílo, jehož si velmi vážil. Føllesdalovi patrně vyhovoval Bolzanův důraz na plurál – „my lidé“ potřebujeme poznání, komunikaci a víru, abychom se dokázali postavit zlu, vypořádat se s ním a připravit se na to příští. Svět, ve kterém žijeme, pracujeme a jednáme, se nám jako lidstvu jeví smysluplným, jen když spolu můžeme mluvit a dávat si navzájem smysl. Bolzanovy odvážné názory, které jsou nejvíce patrné v jeho *exhortách*, v *Erbauungsreden* o občanské neposlušnosti, postavení žen ve společnosti, antisemitismu a česko-německých vztazích v Čechách, inspirovaly ostatní, aby ho na cestě osvícení následovali.

Bolzano má tedy ve Føllesdalově myšlení vedle Augustina a Kanta silné zastoupení. Jako jeden z prvních západních akademiků se Føllesdal začal při svém metodologickém úsilí opírat o Bolzanovu logiku jako vědosloví. Bolzana, Fregeho, Quina a Husserla pak použil při hledání podobností mezi Husserlovou fenomenologií a analytickou filosofií. Na jeho úsilí ovšem odborná veřejnost reagovala často rozporuplně: polemicky, pochvalně a obdivně, ale i posměšně.

Nemohu si zde dovolit pouštět se do podrobných vyjádření o Føllesdalově filosofickém díle nebo zkoumat jeho spornější aspekty. Mohu poukázat jen na několik významných témat. Føllesdal napsal průkopnické práce o filosofii jazyka a logiky, stejně jako brilantní příspěvky k filosofii vědy nebo k etice. Rozsáhle také psal o otázkách souvisejících s existencialismem a hermeneutikou. Velkou měrou čerpal z díla Husserla, jehož spisy a nepublikované rukopisy pilně studoval a dokázal je inspirativně interpretovat. Føllesdalův výklad Husserla sehrál ústřední roli ve vzájemném přiblížení fenomenologie a analytické filosofie – dvou zdánlivě velmi odlišných směrů. Analytická filosofie se vyvinula z logického pozitivismu ve „vědeckou“ disciplínu zaměřenou na intencionalitu jako naši základní otevřenost vůči světu. Zkušenost pak již nebyla chápána jako filosofická abstrakce nebo pasivní vstřebávání informací, ale jako aktivní zapojování do světa kolem nás, neustále se měnící setkávání se společenskou realitou. Musím přiznat, že Føllesdalovy myšlenky ve mně vyvolávají velké množství vzpomínek.

2. Z Československa do Kalifornie

Rád bych zde připomenul některé aspekty Føllesdalovy osobnosti, myšlení a aktivit, které sice nejsou zmíněny v poskytnutých rozhovorech, ale jasně reflektují jeho filosofický postoj a vědecké zájmy. I když náš vzájemný vztah nelze popsat jako velmi blízký, musím na tomto místě promluvit o své osobní náklonosti k němu, a tak se nemohu vyhnout první osobě jednotného čísla. Navíc musím nejprve říct něco o tom, jak jsem našel svou vlastní filosofii, a nakonec ji aplikovat tak, jak jsem si představoval. Tato malá autobiografická vsuvka snad objasní, nakolik jsem Føllesdalově učení a přátelskému jednání zavázán.

V roce 1971 jsem nastoupil na gymnázium ve Vlašimi, kde jsem studoval přírodovědnou větev – především fyziku, matematiku a deskriptivní geometrii.

Maturoval jsem na jaře 1975. Jako pilný student, poslušně čtoucí všechnu povinnou četbu, jsem ze začátku neměl pocit, že by mé vzdělání bylo v jiných než mých vlastních rukách. Jak ale přibývaly nové otázky, začal jsem vidět dosah marxismu a jeho poselství. Toto poznání bylo nejspíš nevyhnutelné. Vyznávat marxismus, jehož totalitní důsledky jsem považoval za naprosto nepřijatelné, znemožňovaly i mé osobní zkušenosti. Byl jsem obzvláště rozčarován cynickými ideologickými a politickými lžemi spojenými s ruskou okupací mé země v srpnu 1968. Četbu marxistické literatury jsem z větší části považoval za ztrátu času, s výjimkou tří nebo čtyř textů (například některých pasáží z díla Karla Kosika *Dialektika konkrétního*). Knihy hlásající světónázor, v němž marxistické a totalitní ideologie určují pravidla a neuznávají svobodu a autonomii jednotlivce, byly velmi nebezpečné, obzvlášť v případě všeobecného vzdělávání. Ale nejzrádnější ze všeho bylo zacházení komunistické strany s těmi, kteří protestovali proti její hanebné „normalizační“ politice. Ve školách se to projevovalo tak, že se mnoho učitelů vzdalo hledání pravdy a raději se podřídili totalitní ideologii. Ale nutno dodat, že ne všichni s komunistickým režimem kolabovali.

Na začátku roku 1977 podepsalo více než 240 Čechoslováků – včetně prominentních intelektuálů – Chartu 77. Ve svém prohlášení vyzvali představitele režimu, aby dodržovali Helsinskou deklaraci, pod níž byla ČSSR podepsána. Zdůrazněním, že nejsou „organizací“, chtěli signatáři Charty 77 ujistit režim, že za touto výzvou nejsou žádné politické cíle. Požadovali, aby vládnoucí moc uznala svobodu projevu, shromažďování a vyznání. Jeden z jejich prvních mluvčích byl Jan Patočka, bývalý Husserlův student a v té době penzionovaný profesor filosofie na Univerzitě Karlově. Lidská svoboda v pravém slova smyslu pro něj znamenala něco, čeho se člověk nikdy nesmí vzdát. Myšlenky týkající se „povinnosti bránit se proti bezpráví“ vyjádřené v jednom z jeho posledních textů mu přinesly nadšené následovníky, k nimž jsem patřil i já.

Jeho smrt v březnu 1977 jsem jako dvacetiletý člověk nesl velice těžce. Z dnešního pohledu je možná těžké tomu uvěřit, ale tehdy jsem cítil, že vše, co je mi drahé, je ztraceno. Nebylo nic, co bych mohl udělat, abych to změnil, ani jsem nemohl zastavit následnou pomlouvačnou kampaň proti signatářům Charty. To znamenalo konec mé víry v politické a sociální reformy v Československu, alespoň prozatím. To nejlepší, co jsem mohl udělat, bylo dokončit nábavbové studium na průmyslové škole, což se také stalo. Ale už jsem nevěřil svým učitelům, kteří sebevědomě tvrdili, že komunismus změní lidskou přirozenost stejně snadno, jako postaví nové továrny či jaderné a vodní elektrárny. V té době byla zvláště patrná dehumanizace jazyka, ideologická hysterie a překrucování slov a jejich obecného významu. Nebylo to zrovna ideální období pro jazykovou přípravu budoucího spisovatele.⁵ Protože jsem se netajil svým nesmiřitelným protikomunistickým přesvědčením, byl jsem často zapleten do polemik, které vedly k tomu, že jsem byl nakonec zatčen a vyslýchán StB. Bylo to 20. srpna

⁵ J. Novák, *D'abord, retrouver notre langue*, in: *Commentaire*, 56, 1991, str. 811 n.

1977. O několik dní později, ze strachu, abych neskončil ve vězení, jsem učinil závažné rozhodnutí utéct. Byl jsem si vědom, že to znamená už nikdy nevidět rodinu ani přátele. O měsíc později, v polovině září, se mi podařilo dostat se do Vídně, kde jsem našel azyl a ochranu před vším zlým, co mě dříve obklopovalo. Ale rána v mé duši zůstávala a já jsem stále trpěl stejně jako ti, kteří žili v komunismu. Necítil jsem žádný triumf, i když jsem se stal „občanem svobodného světa“. Úkolem, který právě ležel přede mnou, bylo zjistit, co musí duše překonat na své cestě k osvětlení.

Po vycestování do Spojených států v roce 1978 jsem byl již rozhodnut vyhledat profesora Føllesdala. V té době byl již vysoce respektovaným akademikem a učitelem s jasně definovaným pohledem na výzkum a výuku, filosofii a fenomenologii. I když jsem se z finančních důvodů nemohl oficiálně zapsat na universitu (musel jsem tehdy kvůli obživě přijmout jakoukoli práci, která se dala najít v Menlo Parku nebo Palo Altu), důležitější než titul pro mě bylo samotné vzdělávání – nové vhledy, porozumění světu, schopnost nazírat to, co není na první pohled zřejmé. To, co jsem hledal, byla „duchovní vzpruha“. Každý, kdo zažil komunismus, pravděpodobně pochopí, co tím myslím. To, že jsem toužil po „nemarkxistickém“ vzdělání, jsem nemusel nikomu vysvětlovat. Føllesdal byl ve svém sociálním citění hluboce empatický. Nevím, či svolení mi umožnilo účastnit se jeho přednášek a seminářů o analytické a fenomenologické filosofii. Ani nevím, kdo pomáhal zařídit můj přístup na přednášky dalších profesorů a hostujících lektorů (např. Rudolfa Hallera).⁶ Ale mám podezření, že v tom měli prsty Føllesdal a bývalý vedoucí katedry filosofie Julius Moravcsik.

3. Føllesdal jako lektor

Během přednášek a seminářů, které jsem navštěvoval, jsem poznal profesora Føllesdala jako pedagoga, jenž vždy trval na objasnění povahy fenoménů, a to s cílem ukázat, co se doopravdy a beze zbytku ukazuje. Viděl jevy ze všech stran a pak přišel s jejich nejlepším možným vysvětlením. Epistemologické a logické otázky byly rozhodující při jeho hledání pravdy, a to jak ve filosofii, tak ve fenomenologii. Proč mají některá slova dvojí smysl, ale stejný význam? A proč je takové rozlišení pojmů pro logiku důležité? Zde jsme se setkali s dualitou „smyslu“ a „významu“, na kterou se epistemologie a logika snažily vrhnout světlo po mnoho desetiletí. Føllesdal nás přesvědčoval, že musíme vždy přinést jasné a jednoznačné definice pojmů, pravdivá tvrzení přímo související s diskutovanou otázkou a přesvědčivé argumenty pro jejich zdůvodnění. Zdůvodňování a definování mu sloužilo k zajišťování objektivních souvislostí mezi pravdami. V jistém smyslu Føllesdal potvrdil nejdůležitější požadavek: Logické pojmy jsou, jak by

⁶ Viz R. Haller, *Brentanos Spuren im Werk Masaryks*, in: *T. G. Masaryk und die Brentano-Schule. Beiträge zur gleichnamigen Symposium vom 15–17, Praha – Štýrský Hradec 1991*, str. 13 n.

poukázal Bolzano, *svými vlastními* koncepty, a proto musí být jejich definice také chráněna od psychologizujících zásahů. Koncept musí být naprosto čistý. Ale čím hlouběji jsme se zabývali běžným jazykem v sociálním kontextu a historii, tím zjevnější byl jeho rozpor s ideálem logiky.

Náš dialog s Føllesdalem probíhal během jeho přednášek. Jako většina jeho studentů jsem myslím nepropásl ani jednu a jeho studijní podklady stále uchovávám ve svém archivu. Mluvil jasně, s lehkostí. Jeho argumenty byly přesvědčivé a vždy relevantní. Chtěl, abychom „viděli“, a na tento úkol kladl velký důraz. V tomto ohledu byl naprosto brilantní a dokázal udržet naši neustálou pozornost. Taková byla alespoň moje zkušenost s jeho přednáškami v polovině osmdesátých let.

I přes určitou zdrženlivost nedokázal Føllesdal skrýt svou radost ze zájmu studentů. Jeho vystupování bylo prosté a bez okázalosti, ale zároveň byl vtípný a dokázal pohotově reagovat. Na cestě k naplnění cílů filosofie, zabývající se odpovědným hledáním pravdy, si vhodnější vlastnosti ani nelze představit. Føllesdal načrtl několik paralel mezi Husserlovou fenomenologií a Heideggerovou fundamentální ontologií. Jednu z nejzajímavějších představoval Husserlův důraz na vzájemný vztah mezi pravdou a odpovědností. Tam, kde Husserl tvrdil, že svět je konstituován prostřednictvím našich praktických a teoretických aktivit, Heidegger učil, že svět je primárně „hotov“ prostřednictvím našich praktických zájmů. Husserl hledal ve svých spisech způsob, jak zjistit smysl dostupných pravd (*noéma*) studiem té, kterou znal lépe než kdokoli jiný, jmenovitě sebe. Teoreticky se to zdá dost jednoduché, ale v praxi to tak samozřejmě není. Získání pravdy jako „dokonalé jasnosti“ prostřednictvím vhledu do vědomí je možné pouze tehdy, je-li člověk schopen aplikovat dočasně vyrazující „akt“, jenž Husserl nazval „epoché“. Cílem tohoto aktu, jímž rozuměl kritické zdržení se úsudku, je porozumět výpovědím spjatým s přirozeným postojem ke světu, který je neustále „již zde“ před reflexí jako nezcizitelná přítomnost. Tento akt zajistí čistotu imanentní zkušenosti a připraví cestu pro redukci světa na čisté vědomí, čistou transcendentální subjektivitu, v níž jsou konstituovány předměty.⁷ Husserl zkrátka věřil, že na základě transcendentální subjektivity, na základě zvláštními procedurami očištěného a zákonnými obměnami prošlého vědomí, může předložit „čistý fenomén“ s neměnnou strukturou, která by byla dostatečným základem pro vědeckou přesnost. Heidegger se naproti tomu rozešel s Husserlem a karteziánskou tradicí a nahradil epistemologické otázky ontologickými otázkami o tom, jaký druh bytí jsme a jak je naše bytí svázáno se srozumitelností světa. Heidegger, jak upozorňuje Ernst Tugendhat, měl zkrátka na pravdu jiný názor. Pravda je čisté *odhalování bytí jsoucího*, nikoli hlas „kritické odpovědnosti“.⁸ Rozdíl mezi Husserlem a Heideggerem není, jak vidíme, v této oblasti zanedba-

⁷ D. Føllesdal, *Le rôle de l'action dans la constitution du monde chez Husserl et Heidegger*, in: *Philosophiques*, 20, 1993, str. 267–284.

⁸ E. Tugendhat, *Der Wahrheitsbegriff bei Husserl und Heidegger*, Berlin 1967, str. 6.

telný. Nedostatek vzájemného vztahu mezi pravdou a odpovědností odhaluje základní příčinu po staletí trvající osvícenské krize, která vyžaduje, abychom se k odpovědnosti neotáčeli zády, nýbrž abychom ji brali v dosud nepředstavitelné míře vážně.

Protože Føllesdal rád chodil se studenty na túry, nemohl se vyhnout těmto závažným tématům ani o víkend. Naše časté výlety do nedalekých parků Windy Hill, La Honda Creek a Los Trancos připomínaly pochody studentů lycea, jimž se říkalo „poutníci“ nebo *peripatetikoi*. Někteří z tehdejších studentů, jako například Lynda Stoneová, Leora Weitzmanová a Sara Blairová, jsou v současné době přednášejícími na různých univerzitách ve Spojených státech.

Jak jsem již zmínil, Føllesdal byl velmi empatický, nenásilně autoritativní a zcela vyrovnaný. Za všech okolností si zachovával silný smysl pro slušnost a zdvořilost. Zároveň byl otevřen novým myšlenkám a tolerantní k názorům zcela odlišným od jeho vlastních. Rád přijal novou práci, ale důkladně rozlišoval, co je jiný názor a co je tmářství. Vše vždy pečlivě přečetl, než řekl své mínění. Během dvou let, kdy jsem ho měl jako přednášejícího, jsem k němu získával stále větší respekt jak pro jeho společenskou angažovanost, tak pro široké filosofické znalosti a jeho autoritu jako fenomenologa.

4. Pokus přednášet o Husserlovi a Quinovi za železnou oponou

Zatímco mnohým filosofům stačí „velké potěšení z výuky filosofie“, Føllesdal byl zcela jiný. Byl něčím, čím by filosofové chtěli být, ale zřídka se jim to daří. Zavřít se v kanceláři na deset až dvanáct hodin denně bylo pro něj prostě nemožné. Nezajímaly ho jen filosofické projekty, na nichž pracoval, ale často se ptal, jak se daří filosofům za železnou oponou. Jeho zájem byl upřímný. V letním čtvrtletí roku 1984 jsem se ho zeptal, zda by nechtěl přednášet na téma „Husserlova fenomenologie a její vztah k analytické filosofii“ v Praze, kde zoufale chyběla nemarxistická výuka. Byla by to riskantní cesta, ale přednáškové turné by podpořilo Patočkovu tradici seminářů konaných na počátku sedmdesátých let v soukromých bytech. S organizací této cesty pomohl Erazim Kohák, který byl tehdy členem katedry filosofie Bostonské university. Poté, co se spojil s Václavem Havlem, poslal okamžitě Føllesdalovi následující dopis:

[Organizátoři seminářů v Praze] „se těší, že Vás uvítají a velmi oceňují Vaši ochotu jim přednášet. V současné době probíhají dva semináře, jeden v bytě teologa Dr. Ladislava Hejdánka, druhý u bratra Václava Havla. Václav Havel slíbil, že udělá všechna vhodná opatření, ale potřebuje znát přesné termíny, kdy byste byl v Praze a k dispozici... Na setkáních nebo na Vašich přednáškách není *absolutně nic nezákonného*: jsou to striktně společenská setkání, večírky, chcete-li, nebo ‚salony‘, kde lidé mluví o tématu, které je všechny obzvlášť zajímá. Na pozvání cizince na party není nic nezákonného... Jak

v praxi, tak z hlediska práva je to zcela legitimní záležitost. Avšak vzhledem k tomu, že policie sleduje a nemá ráda zúčastněné osoby, je lepší být diskrétní a posílat zprávy soukromě a mám mnoho kolegů, kteří tak rádi učiní. Ano, ale zabere to čas, takže čím dříve známe přesná data, tím lépe.“⁹

Føllesdal si byl plně vědom toho, že přijede do totalitní země s propagandou, terorem a tajnou policií, kde by mohly být použity všechny dostupné techniky k obtěžování, zastrašování a vyhrožování každému, kdo by se pokusil pomoci československým disidentům. To bylo zřejmé. Ale připomněl jsem mu i příběh Jacquese Derridy z roku 1982, kdy francouzský filosof přijel do Prahy bátat o Kafkovi a navštěvovat neoficiální semináře s nezávislými filozofy a studenty. V plánu bylo přednášet v bytě Ladislava Hejdánka, ale francouzský filosof skončil ve vězení, obviněn z pašování drog. Tam strávil tři dny, než byl propuštěn zásluhou tlaku francouzské vlády. Navzdory všem možným nebezpečím neměl Føllesdal vůbec strach a vzal výzvu vážně. Jediná věc, která může vysvětlit toto donkichotské gesto, je, že takové odhodlání bylo zcela v souladu s jeho morálními zásadami a cíli výuky. Ve skutečnosti řekl, že by bylo velkým zadostiučiněním přednášet v zemi, kde komunismus potlačil a zničil tolik nadějí a snů. Když jsme se o pár měsíců později setkali na Stanfordu, řekl mi, že cesta neskončila úspěšně. Vida můj zmatený výraz ve tváři mi vysvětlil, že ten, kdo ho měl v dohodnutém čase a na určeném místě v Praze vyzvednout, se nedostavil. S pocitem viny jsem se Føllesdalovi za selhání, k němuž zjevně došlo, omluvil. Byl to koneckonců on, kdo si musel celou cestu sám zaplatit.

5. Poslední setkání v Paříži

V červnu 1986 jsem opustil Kalifornii a odjel do Paříže, kde jsem se o několik měsíců později naposledy setkal s Føllesdalem (a jeho ženou Verou). Šel jsem na jeho přednášku na Sorbonně o Husserlově pojetí intencionality chápané jako výkon vědomí, jenž je vždy orientován na zjevující se předmět se všemi jeho vlastnostmi, momenty a vztahy. Plynulou francouzštinou obhajoval Føllesdal Husserlovu pozici a vyzdvihoval jeho vliv na současnou filosofii. Ocenil mnoho podrobných analýz lidské existence v jejích tělesných, intersubjektivních a komunitních aspektech. Za tím vším bylo vždy *noéma* – termín, který pro něj odpovídal jak Bolzanovu pojetí objektivní představy, tak Fregeho *smyslu*.

Ani po našem posledním setkání v Paříži Føllesdal zcela nezmizel z mého života. Často na něj vzpomínám a budu vždy vděčný (a asi nejen já, ale i mnozí další) za jeho povzbuzení či pomoc a „fenomenologické“ vcítění s velkorysou

⁹ Dopis „profesoru Føllesdalovi“ ze dne 16. října 1984. Erazim Kohák se se mnou podělil o kopii s následujícími poznámkami v češtině: „Dnes došel vzkaz od Václava Havla – ústně. Sepisuji to pro pana profesora F.: buďte té lásky a předejte.“ Předpokládám, že původní dopis byl zaslán přímo profesorovi Føllesdalovi poštou.

toleranci vůči odlišnému myšlení. Nyní při zpětném pohledu musím také uznat, kolik jsem se od něj naučil, a to nejen z hlediska znalostí a informací. Ziskal jsem lekci, i pokud jde o respekt ke zdravému rozumu, morálce a porozumění, což je doprovázeno nedůvěrou k „pouze novému“, k domýšlivým a neproniknutelným úvahám; nedůvěrou, která je ovšem stále slučitelná s upřímnou touhou po objevování, po poznávání.

Tato lekce, již jsem se zde jen okrajově dotknul, ovlivňuje můj život doposud. Ačkoli je filosofický vliv jedna věc a skutečná filosofie věc druhá, Føllesdal mě naučil, o čem filosofie vlastně je. Dal mi také silnou představu o tom, jak by měl vypadat filosofický život. Má tedy trvalé místo v mé malé obci filosofů, kteří nejen učí a kárají, ale také podporují ty, kteří odrážejí naši pravou morální podstatu, to jest hlas svědomí s jeho nekompromisní povinností k určitým morálním činům, jež odpovídají takovým maximám, od nichž můžeme zároveň „chtít, aby se stala obecným zákonem“. Kant to nazval „kategorickým imperativem“. Føllesdal si ovšem vysoce cenil Bolzana, jenž zavedením empatického principu „pokroku obecného blaha a ctnosti“ revidoval Kantův imperativ. Ve snaze neporušovat práva jiných lidí uváděl Bolzano empatie do vztahu „proti sobě“ („vcítění proti vcítění“), což bylo možné díky tomu, že o duševním životě druhých máme vcítěním *názor*. Ačkoli názor nemá tutéž evidenci jako originární vněm, jenž ukazuje bytí ve světě jako to, čím opravdu samo je, intuice se nicméně krystalizují ze zvláštního druhu zkušenosti, jež se podle Føllesdala řídí při hodnocení „maximalizujícím pohledem na užitečnost“ formulovaným s ohledem na Bolzanův „nejvyšší mravní zákon“. „Ze všech možných jednání vol vždy takové, které při zvážení všech důsledků nejvíce podporuje blaho celku, lhostejno v kterých jeho částech.“ V našem hodnocení lidského jednání a podle empatického principu bychom se měli dívat nejen na jeho bezprostřední, ale i „vzdálenější důsledky“.

Josef Novák